BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI KASBIY TAYYORLASHDA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA KASBIY-METODIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

Shavkatjon Kenjayev Xusanovich
Guliston davlat universiteti dotsenti,
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Jusubaliev Abdukayum Risbayevich
J.Balasagin nomidagi Kirgiziston Milliy Universiteti
dotsenti, sotsiologiya fanlai nomzodi.

Annatasiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvni joriy etishning ahamiyati, uning kasbiy-metodik faoliyatni rivojlantirishdagi roli hamda kelajak mutaxassislarini tayyorlash jarayonidagi o‘rni yoritib beriladi. Shuningdek, kasbiy-metodik faoliyatni takomillashtirish bo‘yicha ilg‘or tajribalar, ta’lim tamoyillari va zamonaviy innovatsion metodlar haqida mulohazalar beriladi.

Kalit so‘zlar: kompetensiyaviy yondashuv, kasbiy-metodik faoliyat, innovatsion texnologiyalar, kadrlarga bo‘lgan zamonaviy talablar, interfaol metodlar, baholash mezonlari.

Globallashuv sharoitida har bir sohada yuqori malakali va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, mehnat bozori talablariga mos, ijodkor va keng ko‘lamli fikrlashga ega kadrlar shakllantirishda kompetensiyaviy yondashuv muhim o‘rin tutadi. Olimlar nuqtayi nazaridan qaraganda, masalan, Dewey (1933) o‘quv jarayonida amaliyotga yaqin bo‘lish, mustaqil izlanish va tajriba orqali o‘rganish eng samarali usullardan biri ekanini ta’kidlaydi. Vygotsky (1978) esa bilimning ijtimoiy-tarixiy muhit bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatib, o‘quvchining kompetensiyalarini shakllantirishda o‘zaro hamkorlikning ahamiyatini uqtirgan. Kompetensiyaviy yondashuv o‘quv jarayonida nazariy bilimni amaliy ko‘nikma bilan uyg‘unlashtirishni nazarda tutadi. Bu g‘oya Dewey tomonidan ilgari surilgan tajribaga asoslangan ta’lim konsepsiyalari hamda Vygotskyning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi ruhida rivoj topgan. Piaget (1970) fikricha ham, o‘rganish jarayonida bola yoki o‘quvchi chetdan berilayotgan ma’lumotlarni o‘zining amaliy tajribasi bilan bog‘lagandagina, bilim aniq ko‘nikma va malakaga aylanadi. Bunda kadr sifatida shakllanayotgan shaxs:

- Bilim: Sohaga oid zarur nazariy tushunchalar va konsepsiyalarni bilishi.
- Ko‘nikma: Bilimni aniq real vaziyatlarda qo‘llash, masalan, muammoli vaziyatda yechim topish yoki ijodiy loyihalar yaratishni mustaqil o‘rganishi.

• Malaka: Amaliyotda mustaqil ishlash, muayyan holatlarni tahlil qilish, xulosa chiqarish va kutilmagan vaziyatlarga moslasha olish kabi xususiyatlarni o‘zida shakllantirishi kerak. Bloom (1956) taksonomiyasi ham talabalarda bilish, tushunish, ilova qilish, tahlil, sintez va baholash kabi barcha kognitiv bosqichlarni bosqichma-bosqich shakllantirishning muhimligini ko‘rsatib bergan [1].

Kompetensiyaviy yondashuv aynan shu bosqichlarni organik ravishda birlashtirishga xizmat qiladi. Kasbiy-metodik faoliyat – o‘qituvchining fundamental nazariy bilimlari va amaliy tajribasi negizida ish rejasini, dars ishlanmasini, baholash mezonlarini yaratish hamda ularni o‘quv jarayoniga joriy qilish jarayonidir. Bu faoliyat mutaxassisning kasbiy mahoratini oshirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. Rejalashtirish: Har bir dars yoki modullar to‘plami bo‘yicha o‘quv dasturi ishlab chiqiladi. Kompetensiyaviy yondashuv nuqtayi nazaridan, bu bosqichda faqat mavzu nomi emas, balki o‘quvchilarda shakllanishi lozim bo‘lgan kompetensiyalar ham aniq ko‘rsatiladi. Bloom (1956) taksonomiyasi asosida rejalashtirish jarayoni soddadan murakkabga tomon yo‘naltirilishi kerak.

2. Tashkil etish: Ta’lim jarayonini o‘tkazish metodlarini tanlashda interfaol yondashuv, muammoli ta’lim, case study kabi usullarga e’tibor qaratiladi. Bu usullar Dewey (1933) ning “tajriba orqali o‘rganish” konsepsiyasiga asoslanadi. O‘quvchilarni mustaqil fikrlashga chorlaydigan topshiriqlar berish, ular o‘rtasida hamkorlik va hakamlik vazifalarini to‘g‘ri taqsimlash muhim.

3. Boshqarish: Talabalar boshlang‘ich tayyorgarlik darajasiga asosan moslashuvchan yondashuv qo‘llaniladi. Vygotsky (1978) ta’lim jarayonida “yutuq zonasi” (zone of proximal development) konsepsiyasini ilgari surgan bo‘lib, bu o‘quvchilarga biroz yuqoriroq saviyada tayyorlangan topshiriqlarni ustoz yoki tengdoshlar bilan hamkorlikda bajartirish orqali rivojlanishni rag‘batlantiradi [4]. Ortga aloqani (feedback) muntazam ta’minlash orqali o‘qituvchi-o‘quvchi munosabatlarining sog‘lom rivojiga erishiladi.

4. Baholash va tahlil: Kompetensiyaning shakllanish darajasi an’anaviy imtihon yoki testlar bilan chegaralanmay, amaliy loyiha, portfel (portfolio) yoki prezentatsiya shaklida berilgan topshiriqlarga qarab baholanadi. Bloom (1956) taksonomiyasiga ko‘ra, aynan tahlil, sintez va baholash kabi yuqori darajadagi kognitiv bosqichlarga urg‘u berish lozim. Zamonaviy sharoitda kasbiy-metodik faoliyat undan kutiladigan natijalarni tezkor va samarali ro‘yobga chiqarishi bois, innovatsion texnologiyalar va interfaol usullarga tayanadi. Dewey (1933) “faol tajriba” va “rag‘bat beruvchi muhit” yordamida o‘quvchini o‘qitishga e’tibor qaratgan bo‘lsa, hozirgi kunda bu yondashuv keng interfaol texnologiyalar bilan boyitilmoqda [2].

Masalan: 1. Onlayn platformalar-masofaviy ta’limni tashkil etishda asosiy vosita hisoblanadi. Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams kabi platformalar yordamida o‘quvchilar bilan virtual muhitda hamkorlik qilish mumkin. Ushbu platformalar quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi: Talabalar uchun interfaol darslarni tashkil qilish, jumladan, video ma’ruzalar, testlar va topshiriqlarni joylashtirish; O‘quvchilar bilan real vaqt rejimida muloqot qilish va ularga qayta aloqa taqdim etish; O‘quv jarayonini shaffof va tizimli kuzatish, talabalar faoliyatini individual baholash. Onlayn platformalar nafaqat masofaviy ta’limda, balki an’anaviy ta’limda ham qo‘llanilib, o‘quv jarayonini boyitishga xizmat qiladi.

2.Simulyatorlar va virtual laboratoriyalar - amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, xavfli yoki imkoni cheklangan sharoitlarda amaliy mashg‘ulotlarni o‘tkazish uchun bu vositalar juda qulay hisoblanadi. Misol uchun: Tibbiyot, muhandislik va boshqa texnik yo‘nalishlarda talabalar real muhitni imitatsiya qiluvchi virtual laboratoriyalar orqali tajriba o‘tkazishi mumkin; Simulyatorlar yordamida talabalar nazariy bilimlarini amaliyotda qo‘llashni o‘rganadilar, bu esa ularda mas’uliyat va aniqlikni oshiradi. Bunday texnologiyalar ta’lim jarayonini innovatsion yondashuv bilan boyitib, talabalar bilimini amaliyotga yaqinlashtiradi.

3.Portfolio baholash – talabalar tomonidan bajarilgan nazariy va amaliy ishlarni birlashtiruvchi hujjat yoki elektron platforma bo‘lib, bu vosita talabalar kompetensiyasini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu yondashuvning afzalliklari quyidagilardan iborat:

– Talabaning o‘zlashtirish darajasini tizimli ravishda kuzatish imkonini beradi;

− Nazariy bilimlarni amaliy topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirishga yordam beradi;
− Talabaning individual rivojlanish dinamikasini ko‘rsatib beradi.
− Portfolio baholash talabalar o‘z faoliyatini mustaqil tahlil qilishni va o‘z-o‘zini baholash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Kompetensiyaviy yondashuvni ta’lim tizimiga joriy etishda bir qator muammolar yuzaga keladi. Ular quyidagilar:

1. Mavjud dastur va rejalar - an’anaviy o‘quv dasturlari ko‘pincha nazariy bilimlarga asoslangan bo‘lib, kompetensiyalarni shakllantiradigan amaliy mashg‘ulotlarga yetarlicha e’tibor qaratilmaydi. Bu esa o‘quv jarayonining samaradorligini pasaytiradi. Kompetensiyaviy yondashuvni tatbiq qilish uchun dasturlarni qayta ko‘rib chiqish va ularni zamonaviy talablar asosida moslashtirish zarur [6].

2. O‘qituvchilarning kasbiy tayyorligi- innovatsion metodlar va interfaol texnologiyalardan samarali foydalanish uchun o‘qituvchilarning malakasi yetarli bo‘lishi kerak. Piaget (1970) fikricha, o‘qituvchi doimo yangi metodlarni o‘rganishga va ta’lim jarayonini boyitishga tayyor bo‘lishi lozim [3]. Shu sababli, o‘qituvchilarning malakasini oshirish bo‘yicha doimiy kurslar va treninglarni tashkil etish muhimdir.

3. Resurslarning yetishmasligi - zamonaviy o‘quv-metodik bazaning yetarli emasligi, moddiy-texnik ta’minotning sustligi va internetga barqaror ulanishning yo‘qligi kompetensiyaviy yondashuvni tatbiq qilishda jiddiy to‘siq bo‘lib xizmat qiladi. Bu muammoni hal qilish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish zarur.

4. Baholash mezonlarini ishlab chiqish-kompetensiyani an’anaviy ballar orqali baholash yetarli emas. Kompetensiyaviy yondashuv murakkabroq baholash tizimini talab qiladi, masalan, amaliy topshiriqlar, loyihalar va portfoliolar asosida baholash. Baholash mezonlarini ishlab chiqishda shaffoflik va adolat tamoyillariga rioya qilish muhimdir.

Kompetensiyaviy yondashuvni joriy etishda quyidagi takomillashtirish yo‘nalishlariga e’tibor qaratish lozim:

1. Metodik qo‘llanmalar va platformalar ishlab chiqish-kompetensiyaviy modelga mos keluvchi maxsus dars ishlanmalari, multimedia resurslari va interfaol o‘quv materiallarini yaratish muhimdir. Bunday resurslar o‘qituvchilarga o‘quv jarayonini samarali tashkil etishda yordam beradi.

2. O‘qituvchilarning uzluksiz rivojlanishi- o‘qituvchilar uchun malaka oshirish kurslari, seminar va treninglarni yo‘lga qo‘yish zarur. Bundan tashqari, o‘qituvchilarni xalqaro tajriba almashish dasturlariga jalb qilish ularning kasbiy salohiyatini oshiradi.

3. Davlat talablari va standartlarini moslashtirish-o‘quv dasturlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta ko‘rib chiqish va baholash mezonlarini takomillashtirish zarur. Bu esa ta’lim jarayonini zamonaviy talablar bilan uyg‘unlashtirishga yordam beradi.

4. Yangi pedagogik texnologiyalarni adaptatsiya qilish-simulyatsiya, loyiha ishlari, muammoli ta’lim, kvest va rol o‘yinlari kabi usullarni tizimli joriy etish ta’lim jarayonini yanada boyitadi. Bu usullar talabalar bilimini amaliyotga yaqinlashtiradi va ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa Zamonaviy ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv mutaxassislarni tayyorlash jarayonini tubdan o‘zgartirdi. Bu yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va o‘z mas’uliyatini his qilishiga xizmat qiladi. Kadrlarni raqobatbardosh, moslashuvchan va innovatsion fikrlashga ega qilib tayyorlash – bugungi kunning talabidir. Ko‘plab ta’lim nazariyachilari (Dewey, Piaget, Vygotsky) [2] va amaliyotchilari kompetensiyaviy yondashuvning afzalliklarini e’tirof etadi. Bunday model talabalarda bilish, tushunish, ilova qilish, tahlil qilish, sintez qilish va baholash kabi kognitiv bosqichlarni to‘la qamrab olib, ularning ijodiy va mustaqil fikrlash silsilasini rivojlantiradi. Binobarin, kasbiy-metodik faoliyatni doimo takomillashtirib borish, chunki innovatsion talablarga integratsiyalashgan holda o‘qitish dars sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bunda davlat siyosati, o‘quv-metodik bazaning boyligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning joriy etilishi kabi omillar muhim rol o‘ynaydi. Shuning uchun ham o‘qituvchilarning amaliy hamda nazariy salohiyatini oshirish – bugungi kunning asosiy zaruriyatlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. New York: David McKay Company.

2. Dewey, J. (1933). How We Think. Boston: D.C. Heath and Company.

3. Piaget, J. (1970). Science of Education and the Psychology of the Child. New York: Viking Press.

4. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

5. Shakirov, S. (2019). Kompetentlikka asoslangan yondashuv va ta’lim sifati. “Pedagogika” jurnali, 2(55), 13–20.